وێنەی مرۆڤ لە "خودێکی مانابەخشەوە" بۆ "کاڵایەکی دیجیتاڵی"- بەشی دووەم- .. عەبدولموتەلیب عەبدوڵڵا

(2)

مرۆڤی دابەشبوو

(نا-میکانیکی بوون)

لە کایەی فەلسەفەی هاوچەرخدا، پرسی تێگەیشتن چیتر بابەتێکی پەراوێزی یان تەنها ئامرازێکی سەرەکیی ناسین نییە؛ تێگەیشتن، بەر لەوەی مێتۆدێکی مەعریفی بێت، شێوازێکی ئۆنتۆلۆژیانەی (بوونناسانەی) مرۆڤە لە جیهاندا؛ لە ڕوانگەی فینۆمینۆلۆژیای مارتن هایدیگەرەوە، مرۆڤ "بینەرێکی نامۆ" نییە کە بێلایەنانە لە بوون بڕوانێت، بەڵکە بوونەوەرێکە کە تێگەیشتن پێکهاتەی بنەڕەتیی بوونی پێکدەهێنێت؛ هەرگیز تێگەیشتن نابێتە خەسڵەتێکی دەرەکی مرۆڤ، چونکە لە جەوهەری خۆیدا پڕۆسەیەکی بەردەوامی تێگەیشتن و ماناڕێژی و خۆشیکردنەوەیە لە گشتێتی ئەو واقیعەی تێیدا ئامادەیە.
کەواتە مرۆڤ پێش هەموو شتێ مانا دروست دەکات؛ بەمجۆرە، جیهان تەنها کاتێک دەبێتە جیهانێکی مرۆیی کە دەبێتە تۆڕێک لە واتاکان و هێماکان؛ زمان، ئەدەب، هونەر، ئایین، سیاسەت، و تەنانەت وردەکارییەکانی ژیانی ڕۆژانەش، هەموویان هەوڵی بەردەوامن بۆ بەرهەمهێنان و دووبارە لێکدانەوەی مانا مرۆییەکان! هەرگیز مانا شتێکی جێگیر نییە، بەڵکە پڕۆسەیەکە لەگەڵ هەر ئەزموون و ئەزموونگەرییەکدا، مرۆڤێکی جیاواز دەخاتەوە؛ بەمجۆرە مرۆڤ تەنها بە شتەکان ناژی، بەڵکە بەو واتایانەش دەژی کە بە شتەکانی دەبەخشێت؛ لێرەوە کاتێک مرۆڤ توانای بەرهەمهێنانی مانا لەدەست دەدات، توانای تێگەیشتن لە مرۆڤ، مرۆڤایەتی و جیهانی دەوروبەریش لەدەست دەدات.
مارتن هایدیگەر نووسەری فەیلەسوف و بیرمەندی ئەڵمانی لە کتێبی ناوداری خۆیدا (بوون و کات)- د. محەمەد کەمال لە ئینگلیزییەوە کردوویەتی بە کوردی و دەزگای چاپ و پەخشی سەردەمی چاپ و بڵاویکردۆتەوە، ئەو تێزە دەخاتە ڕوو کە تێگەیشتن، جولەی "دەرکەوتن" یان "ئاشکرابوون"ی بوون بەرجەستە دەکات! شتەکانی نێو

جیهان بەهی تین و بکارهنانی ژانو داپشراون و لبرچاو ونن، تگیشتن دت ب ئوی ئم پردی لابدات و گا بدات شتکان ب استی خیان دربخن… دکر ئو درکوتن ترجمی “دیمن” و “ون” بکین؛ بو مانایی ک دیمن نک وک ئااستکردنی واقیع، بکو وک مدانک دبینرت ک تیدا گرژییکی بردوام ل نوان تی ماناکان و کرانوی جیاوازییدا هی؛ ب مانایکی دیک، لنوان دیمن- ئامادی ب ئااستکردن، ک بشک ل نادیارتی دپارزت، و ون- ئامادی ب جیاوازی ک درکوتنی تایبتی هی.
ب وونکردنوی ئم تگیشتن، کاتک تماشای دیمنی کانکی کن، چ و بدنگ دکین، ل بردم پشماوی ئاراستکردنی مژوویك وستاوین؛ بام لرودا تگیشتن، ککردنوی زانیاریی ئاسوارناسی یان مژوویی نیی، بکو تگیشتن ئاراستیکی بوونناسی وردگر! ئو دیمن چ، لای ڤالتر بنیامین، ونیکی دیالکتیکیی؛ شونک ک تیدا «ابردوو» و «ئستا» ل چرکساتی بریككوتندا دبن یک کات و خرمان! بدنگیی کانک، جرک ل وستانی مژوو (مژووی فرمی)، ک گا ب بینر ددات ل مژوویکی هی زگاری بت و بچت ناو کاتی ئستا! لو ساتوختدا، درکوتنی ون، ب هموو سەرسوڕمان و خرمانی خیو، تایبتمندی، جیاوازی و استیی کات و دسلاتی مرق ب بینر ئاشکرا دکات؛ جیهانکی فروان دکاتو ک تیدا بینر تنیا تماشاکر نیی، بکو شاهیدی هوشاندنو و سرلنو داشتنوی مانا مژووییکانی دیمن یان ئاراستکردن لگای ونی جیاواز و تایبتو، ئگرچی همیش دیمن بشک ل نادیارتییکی خی دپارزت، بام ون مانای جیاوازی و تایبتی خی وک دواین هی برگریی دگینت.
کواتە ابردوو لگای ککردنوی داتای مژوویی نادزرتو، بکو ل چرکساتکی چاووانکراودا وک “ونیک” ددروشتو ک تیدا جیاوازی نوان ابردوو و ئستا دنونن؛ دیمنی کانی بدنگک مژووی هی ادگرت و درگای پچانکی کاتی دکاتو ک تیدا ون دسلاتی خی بسر کاتدا دبینتو؛ ئگرچی شونی چکان باشترین شونن ب درکوتنی ئاراستکردنی استی… بو مانای کانی چک گرژی نوان “نادیارتی” و “ئاشکرابوون” دیاری دکن، کانی چک جوهری تگیشتنی بوونناسیی ک ناکرت ل هاوکشیکی جگیردا کورت بکرتو… پرسیاری جوهرییکی ئمئویی: چمکی مرقبوون دکوت کوی ئو کانی چلو؟ لم نوندا مرق چی ل دت

کاتێک خودی دیمەنەکان، ئامێرەکان "مرۆییانە" بیر دەکەنەوە؟!

وەک دەزانین، ڤاڵتەر بنیامین لە قسەکردن لەو بارەوە پێیوابوو کاتێک تەکنەلۆژیا وێنە و هونەر کۆپی دەکاتەوە، ئیتر مرۆڤ لە پەیوەندییە حسی و مێژووییەکەی لەگەڵ دیمەن یان واقیع داد□ب□□ت و ل□ بەردەم شاشەکان و ئامێرەکاندا دەبێتە وەرگرێکی پاسیڤ (بێدەسەڵات) کە تەنها سەیری لێشاوی دیمەنەکان دەکات؛ بە مانایەکی دیکە مرۆڤی ئەمڕۆ لە دیمەنی واقیعەکاندا ناتوانێ تایبەتمەندی خۆی بنوێنێ، تەنها تەماشاکەرێکی بێدەسەڵاتە… لێرەدا مەترسییە گەورەکە ئەوەیە کاتێک تەکنەلۆژیا وێنەی مرۆڤ لە جەوهەرەکەی دادەماڵێت، کاڵا و تەکنەلۆژیا خۆیان دەبنە خاوەن سیفەتی مرۆیی، مرۆڤبوون لە بوونەوەرێکەوە کە تێگەیشتن پێکهاتەی بنەڕەتیی بوونی پێکدەهێنێت، دەکەوێتە ژێر هەڕەشەی فاشیزمی تەکنەلۆژیا و مرۆڤی بێدەسەڵات چێژ لە لەناوچوونی خۆی لە کۆڵانە چۆڵەکان دەبینێت، تەنها لەبەر ئەوەی بە شێوازێکی تەکنەلۆژیی جوان نیشان دەدرێت… مرۆڤ وەك تێگەیشتن، وەك بکەری مەعریفی چی لێدێت؟

لێرەدا مرۆڤ لەژێر هەڕەشەی فاشیزمی تەکنەلۆژیاوە چیتر "بکەر" یان داهێنەری جیهان نییە، بەڵکە گۆڕاوە بۆ جێگرەوەیەکی ئامێری و ناوەندێکی پاسیڤ (ناچالاک) بۆ گواستنەوەی کۆدە ژمارەیی و زانیارییەکان لەناو تۆڕە گەورەکاندا؛ ئەو دۆخە گوزارشت لە مەرگی بکەری مەعریفی دەکات؛ مرۆڤ کە پێشتر لەڕێگای "تێڕامان" و "ئەزموونی زیندووەوە" جیهانی بەرهەم دەهێنا، ئەمڕۆ چیتر خاوەنی بیرکردنەوە و سۆزی سەربەخۆی خۆی نییە؛ بەڵکە تەکنەلۆژیا چووەتە ناو قووڵایی مێشک و دەروونییەوە، و گۆڕیویەتی بۆ تەنیا بۆرییەک یان تێپەڕگەیەک کە داتا و زانیاریییەکانی پێدا تێپەڕ دەبێت… بەو مانایەش تەکنەلۆژیا تەنیا ئامرازێکی دەرەکی نییە لە دەستماندا بێت، بەڵکە هاتووەتە ناو قووڵایی ژیانی تایبەتی کات، بیرکردنەوە، و س□□ز□وە و ناوەوەی مرۆڤی لە جیاوازی و تێگەیشتن، لەو تایبەتمەندییە ڕۆحی و سەربەخۆیییەی کە هەیبوو بەتاڵ کردووەتەوە؛ ئەمڕۆ کاری مرۆڤ ئەوەیە کە داتا لە شوێنێکەوە بۆ شوێنێکی تر بگوازێتەوە، بەبێ ئەوەی بیربکاتەوە! لێرەوە ئێمە ڕۆژانە تەنها کلیك دەکەین، تەنها پۆست، نامە، و زانیاری دەبینین و دەیان□ن□رینەوە (شێر و ڵایک دەکەین)، بەبێ ئەوەی کاتمان هەبێت قووڵ ببینەوە یان شتێکی نوێ لە تێگەیشتن دابهێنین.

ئیتر کاتێک تەکنەلۆژیا دەتوانێت خێراتر و بەرفرەوانتر بیر بکاتەوە، باشتر وێنە بکێشێت، و تەنانەت ڕوخسار و سۆزی مرۆڤیش کۆپی بکاتەوە، ئێمە دەچینە ناو قۆناغی "سیمۆلاکرا - کۆپییەک کە ئەسڵەکەی نەماوە یان هەر نەبووە"ی تەواوەتییەوە؛ دەچینە ئەو

شوێنەی کە کۆپییەکە (وێنە دەستکردەکە) پێش واقیع دەکەوێت و وێنەی واقیعی هەڵدەلووشێ؛ کاتێک سۆز و ڕوخسار (کە دوا پێگەی پیرۆزی خەرمانە و ڕەسەنایەتی مرۆق بوون) دەبنە داتای شیاوی کۆپیکردن، ئیتر نەک هەر “مرۆڤبوون” مانا بوونناسییەکەی لەدەست دەدات، بەڵکە خودی “واقیع”یش دەگۆڕێت بۆ “هایپەر-واقیع”؛ لێرەدا نە واقیع هەیە نە مرۆق؛ لێرەدا واقیع و مرۆڤبوون بەیەکەوە ناچنە ناو نەبوونەوە، بەڵکە لە ناو زۆربوونی بێمانای کۆپییەکاندا، بەیەکەوە دەمرن! هەر بەو مانایەش لای (ژان بۆدریار)، مرۆڤبوون لەم سەردەمەدا، یان بە مانایەکی دیکە مەرگی مرۆق لە “هایپەر-واقیعدا”، وەك جۆرێک لە “شۆکی مەعریفی” دەبینرێت؛ چونکە ئەو پێیوایە مرۆڤ بووەتە زیندانیی ئەو وێنە ساختەیەی کە خۆی بۆ خۆی دروستی کردووە، و هیچ ڕاستییەکی لەپشتەوە نییە؛ لەو حاڵەتەدا مرۆڤ چیتر ناتوانێت بگەڕێتەوە بۆ “سروشتی ڕەسەنی خۆی”، بە وێنەی تایبەت و جیاوازی خۆی، چونکە تەکنەلۆژیا بە تەواوی پێناسەی سروشت و ڕەسەنایەتیشی گۆڕیوە!

بەمجۆرە مرۆڤی کۆنترۆڵکراو لە “تاک”ەوە بۆ “دابەشبوو” گۆڕدراوە. چیتر مرۆڤ ناسنامەیەکی جێگیری نییە، بەڵکە بریتییە لە کۆمەڵێک کۆد، داتا، کارتی بانکی، و ژمارەی دیجیتاڵی لەناو سیستمدا… ئەو گۆڕانکارییانە، (ژیل دەلۆز) بە مەرگێکی نائومێدانە وەسفی دەکات، یان بە گواستنەوە بۆ سەردەمی “پۆست-هیومانیزم” (پاش-مرۆڤگەرایی) ناوی دەبات؛ بەمجۆرە تەکنەلۆژیا مرۆڤ ناچار دەکات کە سنوورە ئەندامی و بایەلۆژییەکانی خۆی تێپەڕێنێت! چیتر مرۆڤبوون لە جیاکردنەوەی خۆمان لە ئامێردا کورت نابێتەوە، بەڵکە لەوەدا چڕ دەبێتەوە کە چۆن دەتوانین وەک “ئامێری ئارەزوومەند” لەگەڵ تەکنەلۆژیادا تێکەڵ بین، بەبێ ئەوەی ببینە کۆیلەی دەسەڵاتی سیستمی سەرمایەداری؟! هەڵبەتە ئەمڕۆ جەوهەری جیاوازی مرۆڤبوون لەو خاڵەدا چڕ بۆتەوە…
بەڵام ژیل دەلۆز دەیەوێ بڵێ چیتر مرۆڤبوون چەمکێکی جێگیر و جەوهەری نییە، بەڵکە «پرۆسەیەکی بەردەوامی بوون و گۆڕانە»؛ چونکە لەناو فیکری تەکنەلۆژیدا، پێوەرە کۆنەکانی وەک تێگەیشتن، خەرمانە، “عەقڵی لۆژیکی” یان “توانای داهێنانی حیسابی” چیتر ناسنامەی مرۆڤ دیاری ناکەن (چونکە ئامێریش ئەوانەی لە ئاستێکی باڵاتردا هەیە)؛ لێرەدا، ئەوەی لە جەوهەردا مرۆڤبوون لای دەلۆز دیاری دەکات، ئەوەیە کە مرۆڤبوون دەچێتە ناو کایەی «نا-میکانیکی بوون»ەوە؛ واتە کایەی «هەستپێکراوەکان»: هەڵەکردن، حەپەسان، سەرسامبوون، و ئازار چێشتن… لێرەدا دەلۆز جیاوازی لە نێوان “سۆز”

(کە دەکرێت وەک داتا کۆد بکرێتەوە) و "هەستپێکراوەکان" کە نا-میکانیکی بوونی هەڵگرتووە، دەکات؛ پێوایە هەستپێکراوەکان بریتین لە توانای جەستە بۆ کار تێکردن و کار لێکردن (تەڕبوون بە باران، ژان و ئازاری کتوپڕ، حەپەسان لە بەردەم نەزانراودا)… نا-میکانیکی بوونن و جیاوازە لەوەی کە دەکرێت سۆز وەک داتا کۆد بکرێتەوە!! واتە ئەگەرچی ئامێر مێشکی هەیە (پرۆسێسەر)، بەڵام جەستەی نییە! هەڵبەتە ڕاستیی مەعریفیی تێکستەکە لەوەدایە کە دەڵێت: ڕاستی لە ناو مێشکی حیسابکاردا نییە، بەڵکە لە ناو پێستی تەڕبوو و جەستەی ئازارچێشتوودایە!

نا-میکانیکی بوون تەنها لادانی لۆژیکی و دەروونی نین، تەنها کەمکوڕی نین، بەڵکە هێزی بەرگریی بوونناسیی مرۆڤن لە بەرامبەر گشتگیریی ئامێردا؛ ڕاستە ئامێر دەتوانێت بە وردترین کۆد وێنەی باران بکێشێت، بەڵام توانای ئەزموونکردنی "تەڕبوونی بارانەکە"ی نییە، چونکە ئامێر خاوەنی جەستەیەکی زیندوو نییە تاوەکو بەر لێشاوی بوون بکەوێت! مرۆڤبوون گەڕانی مرۆڤە بەدوای مانادا، بەڵام لە سەردەمی تەکنەلۆژیادا، ئەم گەڕانە گۆڕاوە بۆ «دوا خانەی بەرگریی مەدەرن»؛ جۆرێک لە خەباتی ڕۆحی بۆ پاراستنی "هەستپێکراوەکان" ئەو بەشە بچووك، تەمومژاوی و سێبەرەی ناوەوەی مرۆڤ کە هێشتا ئەلگۆریتمەکان نەیانخستۆتە ناو کۆدی سیفر و یەک. بەمجۆرە مرۆڤ "جەوهەرێک"ی نەگۆڕە نییە کە کانت یان دیکارت پێناسەیان کردبێت (بۆ نموونە: مرۆڤ ئاژەڵێکی عاقڵە)؛ بەڵکە مرۆڤبوون هەمیشە لە ناو پرۆسەی گۆڕان و پێکهاتندایە! بەو مانایەش کاتێک تەکنەلۆژیا دەست بەسەر عەقڵدا دەگرێت، مرۆڤ ناچار دەبێت "ببێتە شتێکی تر، ئەو گۆڕانە بەرەو کایەی "نا-میکانیکی بوون"، ڕزگارکردنی مرۆڤە لەو پێناسە دۆگمایانەی کە ئامێر بە ئاسانی دەتوانێت کۆپییان بکاتەوە، دەکات…

تەکنەلۆژیا لەسەر بنەمای پێشبینیکردن و نەزم کار دەکات؛ بەڵام هەڵەی مرۆڤ، ئازا، حەپەسانی، و… گەڕانە بێهودەکەی مرۆڤ بەدوای مانادا، تەواوی سیستەمە ئەلگۆریتمییەکە تێکدەدات! نەك لەبەر ئەوەی مانا حەقیقەتێکی دەزراوەیە، بەڵکە لەبەر ئەوەی مانا چیتر حەقیقەتێکی دەزراوە نییە، بەڵکە مانا هەڵەی هەڵاتن و دەربازبوونە… مانا دوا سەنگەرە کە مرۆڤ بتوانێ لە داتایەکی ڕوون و شیاوی خوێندنەوە خۆی دەرباز بکات.

هەولێر 7/7/2026

عەبدولموتەلیب عەبدوڵڵا